

PRZEDSOBOROWE „DROGI” DO GENERALNEJ REFORMY LITURGICZNEJ SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Andrzej Krzystek¹

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin

Wstęp

Upłynęło już pięćdziesiąt lat od promulgowania *Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, pierwszego dokumentu Soboru Watykańskiego II. Konstytucja została uchwalona 4 grudnia 1963 roku, dokładnie w czterechsetną rocznicę zakończenia Soboru Trydenckiego (4 grudnia 1563 r.). To doniosłe wydarzenie w całej historii Kościoła zostało przygotowane przez dojrzały ruch liturgiczny i pastoralny, stając się „zwiastunem nadziei dla życia Kościoła i jego odnowy”². Ten szczególny jubileusz jest okazją do pełniejszego spojrzenia na cały proces przygotowania *Konstytucji o liturgii*, zrozumienia dróg, które doprowadziły do jej powstania. Promotor posoborowej reformy liturgicznej Annibale Bugnini CM³ w swoim monumentalnym dziele *La riforma liturgica (1948–1975)* jako klucz do reformy liturgicznej wymienia: ruch liturgiczny, rozwój nauk liturgicznych, komisję powołaną w 1948 roku przez Piusa XII (1939–1958) i kongres w Asyżu⁴. Tę opinię można rozszerzyć o bogaty dorobek myśli Piusa XII,

¹ Ks. dr Andrzej Krzystek, adiunkt katedry Teologii Pastoralnej, Liturgiki i Homiletyki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Adres: Wydział Teologiczny US, 71–459 Szczecin, ul. Papieża Pawła VI 2; e-mail: thfac@univ.szczecin.pl.

² Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus*, AAS 81 (1989), s. 897.

³ Takim tytułem wielu znawców reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II określa A. Bugnini. Zob. J. Stefański, *Abp A. Bugnini (1912–1982) promotor posoborowej odnowy liturgicznej*, RBL 36 (1983), s. 329–334.

⁴ A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983, s. 18–25.

a zwłaszcza jego encyklikę *Mediator Dei* (1947), która stała się szczególnym impulsem dla przyszłej reformy liturgicznej, a także międzynarodowe kongresy liturgiczne odbywające się od 1951 roku, z największym wydarzeniem, jakim był kongres pastoralno-liturgiczny w Asyżu w 1956 roku.

1. Ruch liturgiczny i rozwój nauk liturgicznych

Ważnym czynnikiem odnowy liturgicznej w Kościele był ruch liturgiczny. Jego uwieńczeniem stał się niewątpliwie sobór i wielka reforma liturgiczna, która po nim nastąpiła. Trudno w sposób zwięzły ukazać bogactwo idei i praktycznych działań, które wypełniają treścią ruch liturgiczny. Dlatego chciałbym ukazać ogólną panoramę, pozwalającą zrozumieć drogę do generalnej reformy liturgicznej.

Dziewiętnastowieczny ruch liturgicznej odnowy w Kościele katolickim datuje się na lata trzydzieste i wiąże się z klasztorem w Solesmes i jego pierwszym opatem, P. Guérangerem. Dom Guéranger jako pierwszy wystąpił z postulatami odnowy liturgii rzymskiej i przeprowadził pierwsze praktyczne reformy w swoim opactwie św. Piotra w Solesmes. Poprzez wielkie dzieła liturgiczne stał się niewątpliwie prekursorem nowoczesnej teologii liturgii. Jego dwa dzieła – *Institutions Liturgiques* (3 t.), napisane w latach 1840–1851, i *L'année Liturgique* (9 t.) – wywarły wielki wpływ na kształtowanie się pobożności i były dla wielu duchownych oraz świeckich katolików nowym odkryciem nieprzebranych bogactw zawartych w publicznej modlitwie Kościoła⁵. Dom P. Guéranger dobrze rozumiał, że liturgia jest modlitwą Kościoła, to znaczy doskonałą szkołą, w której wszyscy powinni uczyć się tej modlitwy, ponieważ od niej zależy wartość praktyk religijnych i całej duchowości⁶. Opactwo w Solesmes stało się w drugiej połowie XIX wieku „kuźnią” nauki liturgicznej, także dzięki badaniom i rozpowszechnianiu śpiewu gregoriańskiego. Po śmierci P. Guérangera (1875) jego reformatorskie prace kontynuowali zakonnicy z klasztoru w Solesmes i inni, a przede wszystkim benedyktyni F. Cabrol i H. Leclercq, którzy już w XX wieku wydali monumentalne dzieło *Dictionnaire d'Archeologie Chrétienne et de Liturgie*⁷.

⁵ F. Brovelli, *Per uno studio de „L'année Liturgique” di P. Guéranger. Contributo alla storia del movimento liturgico*, EL 95 (1981), s. 145–219.

⁶ P.M. Gy, *Odnowa liturgiczna we Francji*, RBL 41 (1988), s. 169.

⁷ Paris 1924–1953.

Drugi etap ruchu liturgicznego, nazywany francusko-belgijskim⁸, datowany na lata 1910–1940, związany jest z opactwami Mont César w Louvain, Saint André koło Bruges oraz Maredsous. Tamtejsi benedyktyni kontynuowali odnowę liturgiczną zapoczątkowaną w Solesmes w XIX wieku. Z opactwem Mont César łączy się działalność osoby najbardziej znaczącej dla tego ośrodka – Dom Lamberta Beauduina (1873–1960), apostoła ruchu i odnowy liturgicznej w pierwszej połowie XX wieku⁹. To jego referat, wygłoszony podczas Kongresu Katolickiego w Malignes (Mechelen) w 1909 roku, pt. *Prawdziwa modlitwa Kościoła* uznano za kluczowe wydarzenie kongresu i oficjalne rozpoczęcie ruchu liturgicznego o charakterze pastoralnym¹⁰. Do tego czasu ruch odnowy liturgicznej nazywano monastycznym, elitarnym – odtąd staje się ruchem pastoralnym, ogarniającym szerokie rzesze duchownych i świeckich w Kościele.

Referat L. Beauduina już w samym tytule – *Prawdziwa modlitwa Kościoła*¹¹ – zawierał program odnowy. Liturgia jest modlitwą Kościoła, jest istotnym elementem życia chrześcijańskiego. Duchowość liturgiczna, mająca za swój przedmiot Dzieło Zbawcze Chrystusa, stanowi centrum i szczyt wszelkiej duchowości. Tymczasem pobożność chrześcijańska znalazła się poza nurtem życia liturgicznego¹². Lambert Beauduin, ukazując, czym jest w istocie liturgia jako prawdziwa modlitwa Kościoła, wskazał na konsekwencje duchowe wynikające z tego dla człowieka i Kościoła. Liturgia i asceza nie są przeciwstawnymi sobie, ale wzajemnie od siebie zależą, przy czym liturgia jest źródłem ascezy¹³. W swoim wystąpieniu L. Beauduin zawarł główne problemy, które nurtowały ludzi oczekujących odnowy życia liturgicznego w Kościele. W sposób niezwykle przejrzysty sformułował postulatory odnowy, czego wyrazem stało się entuzjastyczne przyjęcie jego wystąpienia¹⁴.

⁸ Zdaniem wielu autorów, m.in. P.M. Gy, nie można oddzielać Francji od Belgii, mówiąc o odnowie liturgicznej, o religii czy kulturze. Zob. tenże, dz. cyt., s. 168 i n.

⁹ A. Bugnini, *La riforma...*, s. 18 i n. T. Maas-Ewerd dzieli ruch liturgiczny na dwa okresy – pierwszy nazywa erą Guérangera, a drugi erą Beauduina. Zob. tenże, *Liturgie und Pfarrei*, Paderborn 1969, s. 41 i n.

¹⁰ Zob. A. Haquin, *Dom Lambert Beauduin et la renouveau liturgique*, Gembleaux 1970, s. 100.

¹¹ Tematyka i układ tego referatu pokrywają się z treścią książki wydanej w serii Biblioteka Przekładów Klasyków Liturgiki Instytutu Liturgicznego w Krakowie: L. Beauduin, *Modlitwa Kościoła*, tłum. S. Koperek, Kraków 1987.

¹² A. Haquin, dz. cyt., s. 101.

¹³ L. Beauduin, *Modlitwa...*, s. 135–149.

¹⁴ B. Fischer, *Das Mechelner Ereignis vom 23. September 1909*, LJB 9 (1959), s. 209.

Kongres w Malignes otworzył w historii ruchu liturgicznego nowy okres, który nazwano klasycznym. Dom L. Beauduin organizował, przede wszystkim dla duchowieństwa, tygodnie liturgiczne, gregoriańskie, kongresy, dni, koła studiów, redagował i rozprowadzał pierwsze mszaliki dla wiernych z dwujęzycznymi – łacińskim i narodowym – tekstami modlitw i obrzędów. W tę działalność zaangażowane były belgijskie opactwa benedyktyńskie, a szczególnie Mont César. Aby pogłębić świadomość liturgiczną wśród duchowieństwa i świeckich, L. Beauduin powołał do istnienia przegląd liturgiczny „Les Questions liturgiques”¹⁵.

Drugi etap (1931–1951) działalności liturgicznej L. Beauduina związany był z Francją. Poprzez swoje publikacje, prowadzone wykłady, działalność duszpasterską, zwłaszcza rekolekcje, gromadził wokół siebie ludzi zainteresowanych problemami liturgicznymi. Dom L. Beauduin w 1943 roku podjął się organizacji nowego ośrodka – Centrum Duszpasterstwa Liturgicznego (CLP) w Paryżu¹⁶. Centrum paryskie zmierzało do tego, aby ruch liturgiczny ogarnął nie tylko elitę katolicką, lecz ogół wiernych Kościoła. Dlatego też nawiązywano szerszy kontakt ze Stolicą Apostolską, organizowano wspólne międzynarodowe spotkania, na których poruszano problematykę dotyczącą reformy liturgicznej¹⁷. Wraz z organizacją CLP L. Beauduin przyczynił się do powstania w 1945 roku nowego przeglądu liturgicznego „La Maison Dieu”¹⁸. Powszechnie uważa się, że paryskie CLP było jednym z najbardziej twórczych środowisk refleksji i badań nad liturgią w okresie powojennym, aż do Soboru Watykańskiego II¹⁹. Oprócz L. Beauduina w środowisku francusko-belgijskim należy wymienić wspomnianych już benedyktynów: H. Leclercq’a, F. Cabrol’a, a także B. Capelle’a i O. Rausseau; w Strasburgu: M. Andrieu, C. Vogela, A. Chavasse’a; w Paryżu grono wykładowców Instytutu, na czele z B. Botte’em²⁰. Liturgiści związani z CLP w Paryżu, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, interesowali się dziełami liturgistów niemieckich, a przede

¹⁵ Od 1919 do 1969 r. przegląd ukazywał się pod tytułem „Questions liturgiques et paroissiales”, a od 1970 r. powrócono do pierwotnego tytułu „Questions liturgiques”. Zob. B. Neunheuser, *Il movimento liturgico: panorama stolico e lineamenti teologici*, w: *Anamnesis*, t. 1: *La Liturgia, momento nella storia della salvezza*, Casale Monferrato 1986, s. 21.

¹⁶ Zob. P.M. Gy, dz. cyt., s. 172.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ B. Neunheuser, *Il movimento liturgico...*, s. 28.

¹⁹ Zob. P.M. Gy, dz. cyt., s. 172.

²⁰ Od 1956 r. dyrektor L’Institut Supérieur de Liturgie w Paryżu B. Botte przybliżył zagadnienia związane z ruchem liturgicznym w swoich wspomnieniach *Le mouvement liturgique. Temoignage et souvenirs* (Paris 1973).

wszystkim R. Guardiniego, i tych związanych z benedyktyńskim opactwem Maria Laach. Wielu z nich utrzymywało ze sobą osobiste kontakty²¹.

Z Solesmes idee ruchu liturgicznego propagowane przez P. Guérangera dotarły do Niemiec, najpierw do opactwa benedyktyńskiego Beuron, a dokonało się to dzięki dwóm zakonnikom, braciom Maurowi i Placydowi Wolterom. Z opactwem w Beuron wiąże się także znana postać – A. Schotta, który w 1884 roku wydał po raz pierwszy *Das Messbuch der heiligen Kirche* w języku łacińskim i niemieckim²². W Niemczech już w XIX wieku dostrzec można dwie drogi rozwoju ruchu odnowy liturgicznej: kierunek teoretyczno-naukowy i praktyczno-popularyzatorski.

Głównym ośrodkiem obu tych kierunków stało się opactwo Maria Laach²³. Wybitnymi przedstawicielami tego ośrodka byli: opat I. Herwegen²⁴, K. Mohlberg, a przede wszystkim O. Casel (1896–1948), który zajmował się problematyką obecności misterium w kulcie²⁵. W latach 1921–1941 O. Casel redagował czasopismo „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft”, w którym szeroko prezentował swoją twórczość. Jego zasługą było nowe pojmowanie i definiowanie liturgii. Z opactwem w Maria Laach związana jest także seria wydawnicza Ecclesia Orans, w której jako pierwszy tom wydano pracę R. Guardiniego *Vom Geist der Liturgie* (1918)²⁶. Wiele pozycji książkowych poświęcił R. Guardini liturgii i wychowaniu do liturgii, przez co wniósł wielki wkład głównie w liturgię pastoralną. Jego oddanie młodzieży jako duszpasterza i profesora uniwersytetu zaowocowało powstaniem młodzieżowego ruchu katolickiego. Ważną rolę w rozwoju klasycznego ruchu liturgicznego odegrała działalność oratorianów, takich jak: Th. Gunkel, J. Gulden, H. Kahlefeld, K. Tilmann, A. Kirchgässner, którzy w Lipsku, Monachium i Frankfurcie zabiegali o właściwą formację liturgiczną we wspólnotach parafialnych,

²¹ Zob. P.M. Gy, dz. cyt., s. 172.

²² B. Neunheuser, *Movimento liturgico*, w: D. Sartore, A.M. Triacca (ed.), *Nuovo Dizionario di Liturgia*, terza edizione, Milano 1988, s. 910.

²³ Ruch liturgiczny w Niemczech charakteryzuje: J. Wagner, *Le mouvement liturgique en Allemagne*, LMD 25 (1951), s. 75–82.

²⁴ Zob. biogram Herwegen I., opracowany przez J. Stefańskiego: EK VI, s. 807.

²⁵ Zob. A.M. Triacca, *Odo Casel i Ruch Liturgiczny*, RBL 41 (1988), s. 105–128; B. Neunheuser, *Problem obecności misterium w liturgii w dziełach O. Casela*, RBL 41 (1988), s. 129–135.

²⁶ Praca ta została przetłumaczona na język polski przez M. Wolickiego i wydana w całości w serii: Biblioteka Przekładów Klasyków Liturgii Instytutu Liturgicznego w Krakowie. Zob. R. Guardini, *O duchu liturgii*, Kraków 1996.

m.in. przez publikacje o profilu pastoralno-liturgicznym, jak np. *Volksliturgie und Seelsorge* czy *Parochia*²⁷.

W Austrii odnowę liturgiczną propagował przede wszystkim P. Parsch (1884–1954), kanonik regularny z Klosterneuburg, a także J.A. Jungmann (1889–1975), jezuita z Innsbrucku. Zasadą P. Parscha było szczególne zwrócenie uwagi na rozumienie Słowa Bożego jako warunku właściwego uczestniczenia w liturgii. Publikując prace rozpowszechniające znajomość Pisma Świętego, wychodził z założenia, że ruch biblijny idzie w parze z odnową liturgiczną. Konsekwencją tego dążenia było powstanie czasopisma „Bibel und Liturgie” (1926). Znaczącym wkładem w rozwój ruchu liturgicznego stało się trzytomowe dzieło P. Parscha *Das Jahr des Heiles* (1923)²⁸.

Do rozwoju ruchu liturgicznego przede wszystkim od strony badań historyczno-liturgicznych przyczynił się J.A. Jungmann. Wiedza liturgiczna powinna według niego przybliżać do liturgii. W swojej twórczości przekonywał, że warunkiem rozwoju i owoców ruchu liturgicznego musi być solidna wiedza o przeszłości – powodzenie warunkuje połączenie wiedzy o liturgii z praktyką²⁹. W odnowie życia liturgicznego istotne miejsce powinna zajmować kerygma³⁰. Ważne miejsce w ruchu liturgicznym ustalił J.A. Jungmann klasycznym dziełem *Missarum Solemnia* (1948)³¹.

2. Pontyfikat Piusa XII

Papież Jan Paweł II 3 maja 1996 roku w przemówieniu do uczestników plenarnej sesji Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów powiedział: „[...] trudno nie dostrzegać, na ile ten Sobór czerpie z doświadczeń i przemyśleń okresu przedsoborowego, zwłaszcza z dorobku myśli Piusa XII”. I dalej stwierdził: „[...] reforma liturgiczna jest owocem długiego okresu refleksji: sięga

²⁷ B. Neunheuser, *Movimento...*, s. 912.

²⁸ Zob. B. Neunheuser, *Il movimento liturgico...*, s. 23 i n.; a także Th. Maas-Ewerd, *Liturgische Bewegung, Liturgiereform und Zukunft der Liturgie der Kirche*, BuLit 69 (1996), s. 132.

²⁹ Zob. R. Pacik, *Josef Andreas Jungmann. Liturgiegeschichtliche Forschung als Mittel religiöser Reform*, LjB 43 (1993), s. 77 i n.

³⁰ J.A. Jungmann, *Um Liturgie und Kerygma*, w: B. Fischer, H.B. Meyer, J.A. Jungmann, *Ein Leben für Liturgie und Kerygma*, Innsbruck–Wien–München 1975, s. 14 i n.

³¹ W serii Biblioteka Przekładów Klasyków Liturgiki Instytutu Liturgicznego w Krakowie wydano pracę Jungmanna *Sprawowanie liturgii. Podstawy i historia form liturgii* (Kraków 1992).

ona korzeniami do czasów pasterskiej działalności św. Piusa X, a szczególnym impulsem dla niej stała się encyklika «Mediator Dei» Piusa XII [...]»³².

Potrzebę generalnej reformy liturgicznej rozumiał Pius XII, a najbardziej czytelnym tego znakiem stała się encyklika *Mediator Dei* z 20 listopada 1947 roku³³. Ważnym krokiem w ukonkretnieniu odnowy liturgicznej stało się powołanie specjalnej komisji (1948), której celem było przygotowanie merytorycznej bazy dla przyszłej reformy, a następnie jej realizacja³⁴. Widocznym owocem odnowy liturgicznej były decyzje Piusa XII dotyczące istotnych elementów reformy, takich jak opracowanie nowej wersji *Psalterza*³⁵, złagodzenie postu eucharystycznego, zastosowanie w *Rytuale* żywych języków, a przede wszystkim reforma obrzędów Wigilii Paschalnej³⁶ i Wielkiego Tygodnia³⁷.

3. Papieska Komisja Liturgiczna

Papieska Komisja Liturgiczna została powołana przez papieża Piusa XII (stąd *Commissio Piana*) w 1948 roku w celu opracowania koncepcji generalnej reformy liturgicznej. Papież podczas audiencji udzielonej kard. Carlo Salottiemu, prefektowi Kongregacji Rytów (SRC), 10 maja 1946 roku prosił o rozpoczęcie prac przygotowawczych związanych z generalną reformą liturgii. Na innej audiencji, udzielonej mons. Alfonso Carinciemu, sekretarzowi kongregacji, 27 lipca 1946 roku postanowiono, że specjalna komisja przygotowuje konkretne propozycje planu generalnej reformy³⁸. W październiku 1946 roku wicerektor sekcji historycznej Joseph Löw, redemptorysta austriacki, rozpoczął redagowanie programu³⁹. Prace sekcji historycznej SRC przygotowujące podstawowy program reformy liturgicznej trwały około dwóch lat i zostały zakończone w grudniu 1948 roku wydaniem ważnego opracowania *Memoria sulla riforma liturgica* (w trzystu egz.). Materiał zawarty na 318 stronach w *Memoria* podzielono na cztery rozdziały: 1. *Koniecz-*

³² Jan Paweł II, *Prawdziwa i głęboka odnowa liturgiczna*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 7–8 (1996), s. 42–43.

³³ Pius XII, AAS 39 (1947), s. 521–600. W cytowaniu encykliki opieramy się na przekładzie polskim, którego autorem jest J. Wierusz-Kowalski (Kielce 1948).

³⁴ Th. Maas-Ewerd, *Liturgische Bewegung...*, s. 132.

³⁵ Pius XII, *Motu proprio In cotidianis precibus*, AAS 37 (1945), s. 65–67.

³⁶ Sacra Rituum Congregatio (dalej skrót SRC), *Dekret Domine Resurrectionis*, AAS 43 (1951), s. 128–129.

³⁷ SRC, *Dekret Maxima redemptionis*, AAS 47 (1955), s. 838–841.

³⁸ SRC, Sectio Historica, *Memoria sulla riforma liturgica*, Città del Vaticano 1948, s. 6.

³⁹ A. Bugnini, *La riforma...*, s. 20.

ność reformy liturgicznej (s. 9–14); 2. *Podstawowe kryteria reformy liturgicznej* (s. 14–19); 3. *Program reformy liturgicznej* (s. 20–333); 4. *Praktyczna realizacja reformy liturgicznej* (s. 334–341)⁴⁰. *Memoria* przedstawili Piusowi XII podczas audiencji 22 lipca 1949 roku prefekt SRC kard. C. Micara i generalny relator sekcji historycznej SRC F. Antonelli OFM. Papież okazał wielkie zadowolenie z dokonanej pracy, a po zapoznaniu się z opracowaniem dnia 28 października 1949 roku wyraził wolę kontynuowania prac⁴¹.

Kardynał C. Micara (od 1947 r. prefekt SCR) 28 maja 1948 roku zaproponował skład komisji, która miałaby jak najszybciej rozpocząć prace nad przygotowanym przez sekcję historyczną SRC materiałem. W tym samym dniu papież powołał komisję dla reformy liturgicznej. Jej przewodniczącym został kard. C. Micara, prefekt SRC, a w jej skład weszli: mons. Alfonso Carinci, sekretarz SRC, Ferdinando Antonelli OFM, relator sekcji historycznej SRC, Joseph Löw CSSR, wicerelator SRC, Anselmo Albareda OSB, prefekt Biblioteki Watykańskiej, i Agostino Bea SI, rektor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie. Sekretarzem komisji został Annibale Bugnini CM, dyrektor „Ephemerides Liturgicae”⁴². Z czasem powołano także kolegium konsultorów, w którego skład weszli: B. Capelle OSB, opat z Monte César, J.A. Jungmann SI z uniwersytetu w Innsbrucku i mons. M. Righetti z Genui. W 1951 roku do komisji dołączył mons. Enrico Dante, ceremoniarz papieski i prosekretarz SRC, późniejszy kardynał. Od 1953 roku nastąpiła zmiana na stanowisku przewodniczącego. Kardynał C. Micara został wikariuszem papieża dla Rzymu, a w jego miejsce przewodniczącym komisji został mianowany kard. Gaetano Cicognani, pełniący równocześnie funkcję prefekta kongregacji⁴³. Pierwsze posiedzenie komisji odbyło się 22 czerwca 1948 roku w gmachu Pontificia Accademia Ecclesiastica w Rzymie. Podczas tego spotkania dyskutowano nad przyszłą reformą: od czego należy rozpocząć, co jest konieczne w pierwszym etapie. Dyskusja skoncentrowała się przede wszystkim na reformie kalendarza i brewiarza. Komisja jednogłośnie orzekła, że należy najpierw ustalić ogólne ramy przyszłej reformy liturgicznej⁴⁴. Sekcja historyczna SRC wyznaczyła komisji problematykę, która powinna być przez nią podjęta.

⁴⁰ SRC, Sectio Historica, dz. cyt., s. 6.

⁴¹ S. Schmidt, *Die internationalen liturgischen Studientreffen 1951–1960, Zur Vorgeschichte der Liturgiekonstitution*, Trier 1992, s. 55 i n.

⁴² SRC, Sectio Historica, dz. cyt., s. 317 i n.

⁴³ A. Bugnini, *L'opera del card. Gaetano Cicognani per il rinnovamento liturgico dell'ultimo decennio*, EL 76 (1962), s. 130–133.

⁴⁴ SRC, Sectio Historica, dz. cyt., s. 318.

Najpierw należało ustalić zasady generalnej reformy liturgicznej, a następnie ich zastosowanie w liturgii. Wszelkie konkluzje, do jakich doszłaby komisja, musiały otrzymać aprobatę papieża, aby zapewnić dalszym pracom stabilny kierunek⁴⁵. Ustalone granice i przyjęte kierunki reformy miały być dopracowywane i uściślane w kompetentnych grupach specjalistów, czyli w podkomisjach. Zaproponowano następujące podkomisje: podkomisja biblijna – do spraw związanych z Pismem Świętym w liturgii (organ odpowiedzialny – Papieski Instytut Biblijny); podkomisja patrystyczna – do rewizji wszystkich tekstów Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych, które znajdują zastosowanie przede wszystkim w brewiarzu; podkomisja historyczna – do analizy historycznej czytań brewiarza, *Martyrologium* i innych szczegółowych kwestii historycznych (organ kompetentny – sekcja historyczna SRC); podkomisja hymnologiczna – do przeglądu hymnów; podkomisja do śpiewu liturgicznego; podkomisja rubrycystyczna; podkomisja stylistyczna – do zapewnienia wszystkim tekstom liturgicznym jednolitego stylu i języka. Prace poszczególnych podkomisji postępowały jednocześnie, ale były koordynowane przez komisję. Postanowiono, że przegląd konkretnych ksiąg liturgicznych należy rozpocząć od brewiarza, który jest księgą codziennej modlitwy kapłanów i dlatego jego reforma jest powszechnie oczekiwana⁴⁶.

Członkom komisji 25 czerwca 1949 roku przedstawiono *Memoria Sulla reforma liturgica*, a 17 listopada komisja przystąpiła do pracy nad przedstawionym w *Memoria* materiałem. Ponieważ całość prac związanych z generalną reformą liturgiczną była bardzo obszerna, opublikowano w ciągu kilku następujących lat cztery dodatki do *Memoria (Supplementi I–IV)*⁴⁷.

W końcowym etapie prac komisji w 1960 roku dołączyły do niej jeszcze cztery osoby: Pietro Frutaz, relator generalny sekcji historycznej SRC, Luigi Rovigatti, proboszcz rzymskiej parafii, mons. Cesario D’Amato, opat z opactwa św. Pawła w Rzymie, i liturgista Carlo Braga CM⁴⁸. Ogólnie komisja odbyła w ciągu dwunastu lat (od 28 czerwca 1948 do 8 lipca 1960 r.) osiemdziesiąt dwa spotkania robocze, które przebiegały *sub secreto*. Do widocznych efektów prac tego gremium należy zaliczyć reformę obrzędów Wigilii Paschalnej z 1951 roku

⁴⁵ Tamże, s. 19.

⁴⁶ Tamże, s. 316 i n.

⁴⁷ *Supplemento I* w 1950 r., *II* w 1950 r., *III* w 1951 r., *IV* w 1957 r.

⁴⁸ A. Bugnini, *La riforma...*, s. 902.

i Wielkiego Tygodnia z 1955 roku oraz *Nowy Kodeks Rubryk* z 1960 roku, wydany już za pontyfikatu Jana XXIII⁴⁹.

Papież Jan XXIII w 1960 roku po odwołaniu komisji powołał nową komisję liturgiczną przygotowującą reformę liturgii Soboru Watykańskiego II. Jej przewodniczącym został kard. G. Cigognani, a sekretarzem A. Bugnini. Poza nimi wśród dwudziestu sześciu członków nie znalazł się nikt z poprzedniej „komisji Piusowej”. W składzie tego gremium spotykamy jednak konsultorów poprzedniej komisji: B. Capelle’a, J.A. Jungmanna i mons. M. Righetiego⁵⁰. Tłumaczy to rolę, jaką miała spełnić komisja przygotowująca sobór. Chodziło o stworzenie gremium międzynarodowego, złożonego z wybitnych przedstawicieli nauk liturgicznych z krajów, w których ruch liturgiczny osiągnął dojrzałość. Członków komisji spotykamy w powołanej w 1962 roku komisji soborowej do spraw liturgii, a następnie w Consilium (1964), czyli Radzie do wykonania postanowień *Konstytucji o liturgii*⁵¹.

4. Encyklika *Mediator Dei*

Ukazanie się encykliki *Mediator Dei* w 1947 roku, która w całości dotyczyła świętej liturgii, było wydarzeniem o wielkim znaczeniu. Po raz pierwszy w historii Kościoła, jak podkreślają komentatorzy, Urząd Nauczycielski tak wyraźnie zabrał głos na temat znaczenia życia liturgicznego w Kościele⁵². Profesor z Innsbrucku, J.A. Jungmann, ocenił to wydarzenie jako „[...] kamień graniczny wewnętrznej historii Kościoła katolickiego”⁵³. Encyklika oznaczała dla niego podstawowy zwrot w życiu Kościoła. W *Mediator Dei* daje się wyraźnie zauważyć pierwszy wielki krok w kierunku realizacji programu zarysowanego przez Piusa XII w encyklice *Mystici Corporis Christi* (1943). Nauczanie papieskie o liturgii uświadomiło wielu osobom, że liturgia to nie tylko czysto zewnętrzna ceremonia, ale przede wszystkim dzieło zbawcze Jezusa Chrystusa, które On sam realizuje w swoim mistycznym Ciele, czyli Kościele⁵⁴.

⁴⁹ Tamże, s. 22.

⁵⁰ Tamże, s. 903 i n.

⁵¹ Tamże, s. 903–917.

⁵² A. Wronka, *25 lat od wydania encykliki Piusa XII „Mediator Dei”*, RBL 25 (1972), s. 36.

⁵³ J.A. Jungmann, *Die Enzyklika „Mediator Dei” und die katholische Liturgische Bewegung im deutschen Raum*, „Theologische Literaturzeitung” 75 (1950), s. 10.

⁵⁴ Pius XII, Encyklika *Mediator Dei*, s. 36.

Już we wstępie *Mediator Dei* papież wprost zaznacza, że głównym powodem jej powstania jest ruch odnowy liturgicznej w Kościele, któremu chce okazać poparcie i wytyczyć dalsze kierunki prac. Szczególne znaczenie encykliki należy widzieć w tym, że jest ona dokumentem o doktrynalnych podstawach liturgii. Pius XII omawia przede wszystkim pojęcia dogmatyczne, które leżą u podstaw liturgii, aby w ich świetle dać wytyczne dla ruchu liturgicznego, zachęcić do zapoznania się z autentyczną modlitwą Kościoła i sprostować niektóre jego wypaczenia. Papież określił istotę liturgii i podał jej definicję, a mianowicie, że jest kultem publicznym, który nasz Zbawiciel składa Ojcu jako Głowa Kościoła, oraz że jest kultem, który społeczność wiernych składa swojej Głowie, a przez Niego Ojcu, a więc integralnym kultem Mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa, Głowy i Jego członków⁵⁵. Tak więc podmiotem liturgii jest całe Ciało Mistyczne. Papież precyzuje, na czym polega władza kapłańska i potępia błędne ujęcia kapłaństwa wiernych⁵⁶. Encyklika akcentuje fakt, że liturgia jest przede wszystkim działaniem samego Chrystusa wśród swojego ludu, a nie tylko składaniem ofiary i czysto ludzkim, zewnętrznym kultem religijnym⁵⁷. Z tego faktu wynika obiektywna wartość liturgii, jej skuteczność jako dzieła Boskiego Pośrednika, jednającego świat z Ojcem⁵⁸.

Trudno przewidzieć, jaka byłaby przyszłość ruchu liturgicznego bez encykliki *Mediator Dei*. Z pewnością można jednak stwierdzić, że poprzez autorytatywne zdefiniowanie liturgii, wskazanie na obecność Chrystusa w każdej akcji liturgicznej, ruch liturgiczny, wobec którego żywiono wiele uprzedzeń, zyskał wielkie poparcie i stał się oficjalnym ruchem w Kościele.

5. Międzynarodowe kongresy liturgiczne

Ogłoszenie *Mediator Dei* przyczyniło się do umocnienia i rozwoju ruchu liturgicznego. W Niemczech, w Trewirze, w 1947 roku został założony Instytut Liturgiczny, którego celem było prowadzenie badań naukowych i kształcenie liturgiczne. We Włoszech działało od 1949 roku Centro di Azione Liturgica (CAL), a organizowane tam tygodnie liturgiczne miały na celu pogłębienie problematyki

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże, s. 61.

⁵⁷ Tamże, s. 38 i n.

⁵⁸ Tamże, s. 40.

liturgicznej w świetle *Mediator Dei*⁵⁹. Współpraca liturgistów, związanych szczególnie z ośrodkami Francji, Belgii i Niemiec, stała się inspiracją do organizowania kongresów w skali międzynarodowej. Czas od 1948 roku nazywa B. Neunheuser „nowym zrywem” klasycznego ruchu liturgicznego, czasem „kongresów międzynarodowych”⁶⁰. Kongresy takie odbyły się od 1951 roku, pierwszy w Maria Laach (od 12 do 15 czerwca 1951 r.), a następne: w Sainte-Odile (od 20 do 24 października 1952 r.), w Lugano (od 14 do 18 września 1953 r.), w Louvain (od 12 do 15 września 1954 r.), w Assisi (od 18 do 22 września 1956 r.), w Montserrat (od 8 do 12 września 1958 r.) i w München (od 20 lipca do 3 sierpnia 1960 r.)⁶¹.

Pierwszy kongres liturgiczny o charakterze międzynarodowym odbył się w opactwie benedyktyńskim w Maria Laach w dniach od 12 do 15 lipca 1951 roku. Jego organizacja była świadectwem współpracy liturgistów niemieckich, związanych z Instytutem Liturgicznym w Trewirze, i francuskich, skupionych wokół CLP w Paryżu. W kongresie udział wzięło czterdziestu ośmiu liturgistów z dziesięciu krajów. Zasadniczym tematem spotkania były zagadnienia dotyczące *Missale Romanum*, ale najpierw poruszono zagadnienia dotyczące Wielkiej Soboty⁶².

Następny kongres liturgiczny o charakterze międzynarodowym odbył się we Francji, w opactwie benedyktyńskim św. Odylii koło Strasburga, w dniach od 20 do 24 października 1952 roku. Wśród czterdziestu uczestników kongresu znaleźli się, obok liturgistów, przedstawiciele ruchu liturgicznego z wielu krajów oraz biskupi. Temat kongresu brzmiał: *Człowiek naszych czasów a Msza św.* Referaty dotyczyły symboli liturgicznych we Mszy św., doświadczeń związanych z tzw. *sumą niemiecką*, Słowa Bożego we Mszy św., a szczególnie nowego doboru perykop biblijnych. Uczestnicy tego spotkania sformułowali postulaty dotyczące reformy obrzędów Mszy św., związane z obrzędami Komunii św. i zakończenia⁶³.

Trzeci międzynarodowy kongres liturgiczny odbył się w Szwajcarii, w Lugano, w dniach od 14 do 18 września 1953 roku. W Lugano byli obecni przedstawiciele wszystkich większych centrów liturgicznych z całego świata,

⁵⁹ B. Neunheuser, *Il movimento liturgico...*, s. 27.

⁶⁰ A.M. Triacca, *Odo Casel...*, s. 115.

⁶¹ J. Wagner, *Mein Weg zur Liturgiereform 1936–1986. Erinnerungen*, Freiburg–Basel–Wien 1993, s. 24–41.

⁶² LMD (ed.), *Conclusions du premier Congrès international d'Études liturgiques tenu à Maria Laach en 1951*, LMD 37 (1954), s. 129–131.

⁶³ LMD (ed.), *Conclusions du second Congrès international d'Études liturgiques tenu à Sainte-Odile en 1952*, LMD 37 (1954), s. 132–133.

liczne grono kardynałów, arcybiskupów i biskupów. Zasadniczy temat obrad stanowiło czynne uczestnictwo wiernych w liturgii. Ostatnia część obrad dotyczyła odnowy liturgii Wielkiego Tygodnia. Odnowiona liturgia Wigilii Paschalnej stała się inspiracją do odnowy pozostałych obrzędów Wielkiego Tygodnia. Na zakończenie kongresu opracowano konkluzje, które przekazano Stolicy Apostolskiej⁶⁴.

Następne międzynarodowe spotkanie liturgistów odbyło się w Belgii, w opactwie benedyktyńskim Mont César Louvain, w dniach od 12 do 15 września 1954 roku. W kongresie udział wzięło czterdziestu uczestników z trzynastu krajów. Głównym tematem obrad była eucharystyczna koncelebra. Poszczególne referaty omawiały: historyczny rozwój koncelebry, spojrzenie Wschodu na eucharystyczną koncelebrę, teologiczno-dogmatyczne podstawy koncelebry. Dwa referaty powracały do zagadnień omawianych podczas wcześniejszych kongresów, gdyż dotyczyły doboru perykop biblijnych we Mszy św. i problemów lekcjonarza⁶⁵.

Wydarzeniem najwyższej rangi stał się pierwszy międzynarodowy kongres pastoralno-liturgiczny, który odbył się w Asyżu w dniach od 18 do 22 września 1956 roku. W kongresie uczestniczyło siedmiu kardynałów, a także sześćdziesięciu biskupów i dwunastu opatów. Obecni byli pracownicy Kurii Rzymskiej, przedstawiciele uniwersytetów katolickich, kapłani diecezjalni i zakonni, a także przedstawiciele laikatu. W sumie w kongresie wzięło udział około tysiąca pięćset osób⁶⁶.

Kardynał G. Cicognani, przewodniczący kongresu, zaznaczył na wstępie, że znaczącym faktem dla uczestników tego zgromadzenia jest osobiste, czynne zaangażowanie papieża Piusa XII w dzieło odnowy liturgicznej. Kardynał jasno określił zadania i oczekiwania związane z kongresem⁶⁷.

Podczas kongresu nie ograniczono się do dyskusji na temat dotychczasowych osiągnięć ruchu liturgicznego. Uczestnicy oczekiwali odważnego spojrzenia w przyszłość. Ruch liturgiczny w wielu krajach był już tak dojrzały, że konieczne stało się wskazanie perspektyw przyszłej odnowy liturgicznej. Chodziło o wizję całościową, wypracowaną przez środowisko międzynarodowe, autorytety w dziedzinie nauk liturgicznych, a także hierarchię Kościoła. Relatorzy w swoich wystąpieniach czynili konkretne propozycje dotyczące odnowy liturgicznej.

⁶⁴ Konkluzje kongresu w Lugano z komentarzem zob. tamże, s. 199–205.

⁶⁵ J. Wagner, *Mein Weg...*, s. 206.

⁶⁶ Tamże, s. 34 i n.

⁶⁷ *Atti del Primo Congresso Internazionale di Liturgia Pastorale – Assisi – Roma 18–22 Settembre 1956*, Genova 1957, s. 23.

Na zakończenie kongresu, dnia 22 września, jego uczestnicy udali się do Rzymu, gdzie spotkali się z papieżem. Pius XII wypowiedział wówczas znamienne słowa: „Ruch liturgiczny jest znakiem opatrnościowej działalności Bożej dla naszych czasów, jakby przejściem Ducha Świętego w Jego Kościele”⁶⁸.

Zakończenie

Czas kongresów liturgicznych o wymiarze międzynarodowym w latach pięćdziesiątych był wymownym świadectwem dojrzałości ruchu liturgicznego, który po ukazaniu się encykliki *Mediator Dei* w 1947 roku stał się oficjalnym ruchem Kościoła. Spotkania kongresowe z udziałem przedstawicieli Stolicy Apostolskiej, najwybitniejszych specjalistów nauk liturgicznych i zaangażowanych duszpasterzy, kształtowały dojrzałe idee odnowy liturgicznej, które w pełnym świetle zaprezentowały się w soborowym schemacie liturgicznym. Podczas gdy redakcje innych schematów soborowych odsyłano do nowych opracowań, schemat liturgiczny z proporcjonalnie mniejszymi poprawkami znalazł od początku uznanie Ojców Soboru. Można twierdzić, że dojrzał przez wiele dziesięcioleci w klimacie ruchu liturgicznego, a od 1947 roku pod szczególnym patronatem encykliki Piusa XII *Mediator Dei*, która wytyczyła autentyczne drogi odnowy liturgicznej. Twierdzenie to potwierdza Kościół po pięćdziesięciu latach od wydania *Mediator Dei* w słowach papieża Jana Pawła II: „[...] encyklika [...] jest prawdziwym kamieniem milowym w dziejach katolickiej reformy liturgicznej. Dokument ten, który cechuje podziwu godną równowagą i dalekowzroczną wizją duszpasterską, ocenia nowatorskie propozycje wysuwane przez ruch liturgiczny, łagodząc ich aspekty nazbyt radykalne; dokonuje głębokiej analizy teologicznej i duchowej publicznego kultu Kościoła, wyróżniając w nim to, co niezmiennie, i to, co podlega ewolucjom i zmianom; wyraża poparcie dla osobistego i aktywnego udziału wiernych. Sobór Watykański II w „Konstytucji o liturgii” i w innych dokumentach czerpie obficie z encykliki *Mediator Dei*, uzupełniając jej wizję doktrynalną i pastoralną, którą cały Lud Boży powinien coraz lepiej poznawać, aby można ją było w pełni zrealizować”⁶⁹. Po ukazaniu się *Mediator Dei* nastąpiło wyzwalamie liturgii z pojęcia rubrycystycznego, formalistycznego i scentralizowanego, a dowartościowanie wymiaru dogmatycznego, biblijnego i pastoralnego. Ency-

⁶⁸ Tekst oficjalny przemówienia papieża – AAS 48 (1956), s. 711–725.

⁶⁹ Jan Paweł II, *Liturgia w życiu Kościoła*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1 (1998), s. 48 i n.

klika *Mediator Dei, Magna Charta odnowy liturgicznej*⁷⁰, stanowi przełom, od którego rozpoczęła się realizacja wielkiego planu odnowy liturgii, uwieńczonego soborem i reformą liturgiczną w czasie posoborowym⁷¹.

Bibliografia

- Beauduin L., *Modlitwa Kościoła*, Kraków 1987.
- Bugnini A., *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983.
- Guardini R., *O duchu liturgii*, Kraków 1996.
- Gy P.M., *Odnowa liturgiczna we Francji*, RBL 41 (1988), s. 168–177.
- Haquin A., *Dom Lambert Beauduin et la renouveau liturgique*, Gembleaux 1970.
- Jungmann J.A., *Sprawowanie liturgii. Podstawy i historia form liturgii*, Kraków 1992.
- Neunheuser B., *Il movimento liturgico: panorama stolico e lineamenti teologici*, w: *Anamnesis*, t. 1: *La Liurgia, momento nella storia della salvezza*, Casale Monferrato 1986.
- Pius XII, Encyklika *Mediator Dei*, AAS 39 (1947), s. 521–600, przekład polski J. Wierusz-Kowalski, Kielce 1948.
- Stefański J., *Abp A. Bugnini (1912–1982), promotor posoborowej odnowy liturgicznej*, RBL 36 (1983), s. 329–334.
- Schmidt S., *Die internationalen liturgischen Studientreffen 1951–1960, Zur Vorgeschichte der Liturgiekonstitution*, Trier 1992.
- Wagner J., *Mein Weg zur Liturgiereform 1936–1986*, Freiburg–Basel–Wien 1993.

PRZEDSOBOROWE „DROGI” DO GENERALNEJ REFORMY LITURGICZNEJ SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Streszczenie

Promotor posoborowej reformy liturgicznej A. Bugnini CM w swoim monumentalnym dziele *La riforma liturgica (1948–1975)* jako klucz do reformy liturgicznej wymienia: ruch liturgiczny, rozwój nauk liturgicznych, komisję powołaną w 1948 roku przez

⁷⁰ To znane stwierdzenie abp. Mediolanu G.B. Montiniego z listu na Wielki Post 1958 roku, tłum. niemieckie: LJB 8 (1958), s. 168.

⁷¹ Takie stanowisko potwierdza A. Bugnini, czołowa postać reformy Vaticanum II, w: *La riforma liturgica (1948–1975)*, o czym świadczy sam tytuł, a zwłaszcza bardzo wymowny przedział czasowy: od 1948 do 1975 r.

Piusa XII (1939–1958) i kongres w Asyżu. To świadectwo należy rozszerzyć o bogaty dorobek myśli Piusa XII, a zwłaszcza jego encyklikę *Mediator Dei* (1947), będącą szczególnym impulsem dla przyszłej reformy liturgicznej, a także międzynarodowe kongresy liturgiczne, które odbywały się od 1951 roku, z największym wydarzeniem, jakim był kongres pastoralno-liturgiczny w Asyżu w 1956 roku. Czas kongresów liturgicznych o wymiarze międzynarodowym w latach pięćdziesiątych był wymownym świadectwem dojrzałości ruchu liturgicznego, który po ukazaniu się encykliki *Mediator Dei* w 1947 roku stał się oficjalnym ruchem Kościoła. Spotkania kongresowe, z udziałem przedstawicieli Stolicy Apostolskiej, najwybitniejszych specjalistów nauk liturgicznych i zaangażowanych duszpasterzy kształtowały dojrzałe idee odnowy liturgicznej, które w pełnym świetle zaprezentowały się w soborowym schemacie liturgicznym. Podczas gdy redakcje innych schematów soborowych odsyłano do nowych opracowań, schemat liturgiczny z proporcjonalnie mniejszymi poprawkami znalazł od początku uznanie Ojców Soboru. Można twierdzić, że dojrzewał przez wiele dziesięcioleci w klimacie ruchu liturgicznego, a od 1947 roku pod szczególnym patronatem encykliki Piusa XII *Mediator Dei*, która wytyczyła autentyczne drogi odnowy liturgicznej.

Słowa kluczowe: Sobór Watykański, droga, Stolica Apostolska, liturgia, encyklika

PRE-COUNCIL “ROAD” TO GENERAL LITURGICAL REFORM OF VATICAN II

Summary

Promoter of the post-conciliar liturgical reform A. Bugnini CM in his monumental work *La riforma liturgica (1948–1975)* as the key to the reform of the liturgical lists: the liturgical movement, development of the liturgical sciences committee appointed in 1948 by Pope Pius XII (1939–1958) and congress in Assisi. This certificate should be extended to the rich legacy of thought of Pius XII, and especially his encyclical *Mediator Dei* (1947), which became a special incentive for future liturgical reform, as well as international congresses liturgy, which took place from 1951. The biggest event so far was the Congress pastoral-liturgical in Assisi in 1956. Time of the liturgical conferences with an international dimension in the fifties was an eloquent testimony to the maturity of the liturgical movement, which after the publication of the encyclical *Mediator Dei* in 1947 became the official church movement. Congress meeting, attended by representatives of the Holy See, the most prominent specialists liturgical teachings and committed pastors, mature ideas shaped the liturgical renewal, which in full view were presented in the conciliar liturgical scheme.

While the editorial council of other schemes were sent to new studies, liturgical scheme with proportionately lower amendments found since the beginning of the recognition of the Council Fathers. It can be argued that matured over many decades in the climate of the liturgical movement, and since 1947 under the special patronage of Pope Pius XII's encyclical *Mediator Dei*, which paved the authentic way of liturgical renewal.

Keywords: Vatican, the road, the Holy See, the liturgy, the encyclical

Translated by Mirosława Landowska